

61401

Dve predavanji
o ljubljanskih pokopališčih.

Predaval prof. Ivan Vrhovec

^{4.}
dne 2⁴. novembra in 29. decembra 1901.

Ponatis iz Zbornika „Slovenske Matice“.

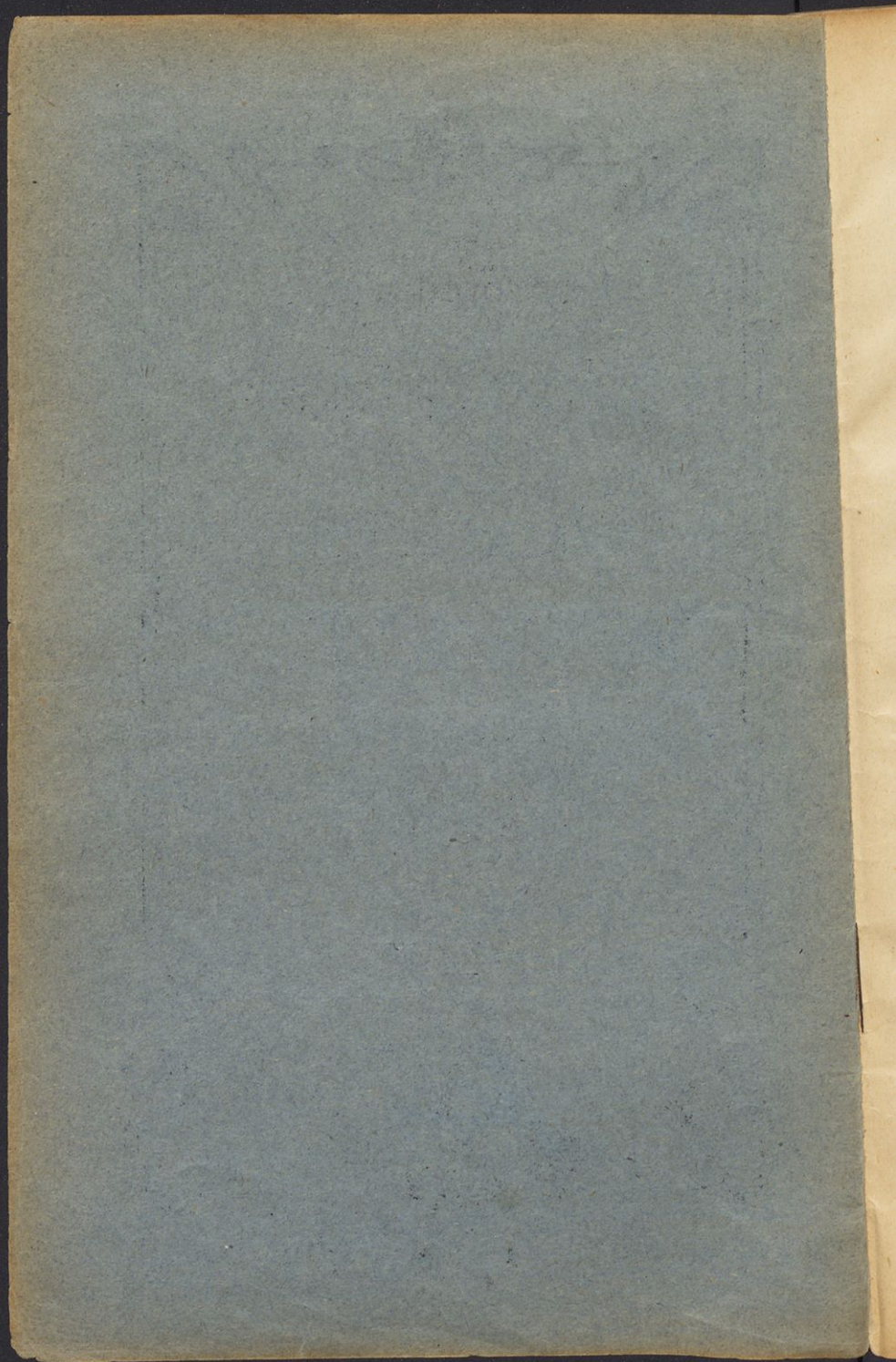
III. sv. 1901. 176-197.

V Ljubljani 1901.

Natisnila „Narodna tiskarna“.

Dve predavanji o ljubljanskih pokopališčih.

Predaval prof. Ivan Vrhovec

dne 22⁴. novembra in 29. decembra 1901.

Ponatis iz Zbornika „Slovenske Matice“.

030003256

I. Vrhovec

Tiskala „Narodna tiskarna“ v Ljubljani.

I. Predavanje.

O nekdanjih ljubljanskih pokopališčih.

enda se ne ponuja kmalu v kateri deželi tolika in tako ugodna prilika za temeljite in obširne razgovore o grobéh in pokopih kakor ravno na kranjskem. Pri nas se nahajajo grobovi iz tako zgodnjih časov, da jih zgodovina more določiti komaj približno. Dan za dnem tréi kdo naših starinoslovcev ob častitljive spomine mogočnih narodov, kateri so živeli tu v tako sivi starodavnosti, da niti njih imen ne vemo. V našem deželnem muzeju so nakopičeni ogromni zakladi dragocenih starin, kakršnih nima brž kateri muzej naše širne države. Nagromadene so tu za starinarsko vednost neprecenljive izkopanine, katere so dali svojim predragim ranjkim kot dar ljubezni in spoštovanja s seboj v grobove njih sorodniki, prijatelji in znanci; stare so najmanj dva tisoč let, če niso starejše! Razen njih pa hrani naš muzej tudi še mnogo starin iz zgodovinskih, rimskih časov. Skoraj ga na Kranjskem ni kraja, v čegar bližji ali nekaj daljši okolici ne bi se bilo našlo starodavnih grobov, iz katerih nam starine ranjeim v grob priložene s krepkim in vsakemu čutečemu srečanju umljivim glasom kličejo, da je ljubezen večna, da traja tudi onstran groba, da z zadnjim izdihom, ki se izvije zemskemu popotniku iz trudnih prsi, še nikakor ni za vselej pretrgana vez ljubezni med živimi in mrtvimi.

1. Staro katoliško načelo pri pokopavanju mrličev.

Prilike za razgovor o pokopališčih iz bodisi katere koli dobe se za rojaka Kranjca torej nikakor ne manjka. Toda ne bom govoril o teh, ampak samo o pokopališčih ljubljanskih;

in sicer najpoprej o nastarejših. — Samo povej mi kdo, kako stara da je že naša bela Ljubljana in kdaj je nastala, potem mu povem tudi, kje da nama je iskati njenih pokopališč, in kakšna da so bila. A o začetku Ljubljane vemo tako malo kakor o pričetku vseh količkaj znamenitih človeških bivališč sploh, to se pravi, nič. Gotovo pa je, da tudi Ljubljana ni nastala čez noč in se ni sezidala v enem dnevu, kakor se tudi Rim ni. Ko se pokaže prvokrat v zgodovini, je že dogotovljeno mesto, čegar najimenitnejši del je bil ljubljanski Grad in so bile Hrenove in Rožne ulice. Veliko to mestece res ni bilo, a bilo je popolnoma dogotovljeno in z vsemi naredbami preskrbljeno, kakršne se morejo iskati v mestu tedanjega časa. Pokaže pa se naša kranjska stolica v zgodovini prvokrat leta 1144., torej pred več ko 750 leti in sicer v tuji obliki „Laibach“, par let pozneje pa tudi že s slovenskim, po navadi tedanjega časa kajpakda popačenim in po tuje zasukanim imenom „Lubigana“. Nje prebivavci so bili takrat pač že vsi kristjani in so svoje mrličje pokopavali po krščanski šegi. Rimljani so jih sežigali, kristjani pa so jih že od prvega početka in od najstarejših časov krščanskih sem pokopavali; pokopavali so jih deloma morebiti zato, da so se ločili od poganskih svojih sodržavljanov, v prvi vrsti pa vsakako zavoljo tega, ker so njih verski nauki, ker je vstajenje Kristovo strogo zahtevalo pokopavanje. A ravno tako stroga je bila pa pri njih tudi zahteva, da se mrličji pokopujejo kolikor mogoče daleč proč od človeških bivališč. — Zakaj pa to? Ker so se morebiti bali zasmehovanja ali preganjanja rimskega? To pač ni bilo vzrok temu. Saj ve vendar vsakdo od nas, da se prvi kristjani niso vstrašili najhujših muk, ampak da so smehljaje se in navdušene himne prepevajoč izdihali svoje junaške duše. Zasmehovali so jih pogauski Rimljani pač dovolj, zasmehovali jih tudi pri pokopavanju mrličev, katere so jim trgali iz rok ter jih kristjanom v posmeh sežigali po rimski šegi. In navzlic temu so kristjani pokopavali svoje ranjke tudi še pozneje, ko je krščanska vera zmagala na vseh postojankah ter bila razglašena za edino pravo državno vero, tudi še od tedaj dalje, pravim, je bila stroga zapoved, da naj se mrličji pokopujejo ne v obljudenih krajih, ampak kar mogoče daleč proč od človeških bivališč.

Versko prepričanje tega torej ni zahtevalo od njih. Verskemu prepričanju se je ustreglo popolnoma že s pokopavanjem samim. — Kdo ali kaj je zahtevalo torej tako oddaljeno pokopavanje. Ta zahteva je izvirala iz zdravstvenih ozirov, kajti tudi prvi kristjani so bili Rimljani. Noben narod sveta dosedaj ni imel še toliko razuma, skoraj bi rekel instinktivnega čuta za javno zdravstveni moment kakor ravno Rimljani. To dokazujejo njih neštevilne, s prav rimsko

*) Ta lastnost ni docela ravnična. Nakor stari Judje in Egipčani so tudi stari Rimljani najraj pokopavali svoje mrličje. V Italiji Sulla je bil prvi, ki je v svoji oporoki ukazal, naj se svoje mrtve truplo. In prvi kristjani so pač pokopavali svoje mrličje v eni mestu, a ne tako bi bilo to, če bi imeli strogo zdravstveno zahtevo, ampak ker so jih to temu videlo rimske postavne. Torej pa so pokopavali svoje mrličje ob potiščih, da cela - potišča. Ko so se toče, oranje komunalne, ki morala imela cerkva onepri, in prepovedati pokopavanje v cerkveni (Kristijana J. M. Vrhovca) v Dom in sv. XV. 1902 str. 436.)

potratnostjo napravljene kopeli, toplice, vodovodi i. t. d. in to ne morebiti samo v velikih mestih blažene Italije, ampak tudi v najmanjših rimskih seliščih vseh provincijalnih dežel. Kajpak, da se tudi pri nas na Kranjskem ni manjkalo takih naprav. Jaz spominjam le na še sedaj ohranjene ostanke vodovoda iz Podutika v nekdanjo Emono, v Emono pač, saj je bila vendar eno najmenitnejših mest to stran Alp, ali če se mi oporeka: tedaj pa spominjam na še sedaj ohranjene ostanke vodovodov v Dolenjskih Gribljah in Dolenjski Veliki vasi pri Šent Jerneju i. t. d. — !!!

V rimskih odnošajih vzgojeni in živeči kristjani so pač lahko spoznali, da je imelo pogansko sežiganje mrličev iz zdravstvenih ozirov brez dvoma veliko prednost pred njih krščanskim pokopavanjem. Ker pa so njih verski nazori sežiganje zabranjevali, skušali so temu zdravstvenemu nedostatku priti kolikor mogoče v okom s tem, da svojih mrličev niso pokopavali v obljudnih krajih, ampak kar najbolj daleč proč od človeških bivališč, — in z ozirom na to se našemu toliko razvitemu liberalnemu času ne sme preveč zameriti, ako se postavlja na staro krščansko stališče ter zahteva: Pokopališča kolikor mogoče daleč proč od obljudenih krajev!

Sicer so grozoviti bojni viharji petega stoletja storili mo-gočni rimski državi konec, storili so skoro kar dodobra konec tudi krščanstvu po nekdanjih rimskih deželah. Ko pa je čez nekaj stoletij krščanstvo tudi zopet oživel, stopilo je pri pokopavanju tudi nekdanje staro krščansko načelo zopet z vso svojo prejšnjo staro odločnostjo v veljavo ter je veljalo tudi še takrat, ko se Ljubljana prvikrat prikaže v zgodovinski luči, torej tudi še leta 1144. Tudi stari Ljubljančani so nosili svoje mrliče kolikor mogoče daleč proč iz mesta, (proč od Hrenove in Rožne ulice) recimo na sedanji Veliki trg ali pa še niže doli. Za skromno razsežnost stare Ljubljanke je bilo pokopališče na Velikem trgu ali še niže doli takrat že toliko oddaljeno, da je zadostovalo vsem zdravstvenim zahtevam. Zato se mi vidi prav lahko mogoče, da so bile kosti, ki so se izkopale pri podiranju mestnega špitala v Špitalski ulici, kosti naših najstarejših meščanov.

A kmalu potem, že v XII. in XIII. stoletju, se je začelo staro načelo gledé pokopavanja polagoma rušiti, čeprav so veliki cerkveni zbori, tudi še lateranski v X. in XI. stoletju z vso odločnostjo obnavljali to načelo. Toda življenjske razmere narodov so se tekom stoletij tako izpremenile, da se sčasoma skoraj ni bilo mogoče držati starokrščanskega načela. Nikdar ugnani divji boji (ne le med sosednimi narodi sploh), ampak celo med najbližjimi sosedi so bili občno varnost polagoma kar dodobra izpodkopali. Obiskovanje oddaljenih, zunaj mestnega

zidovja nahajajočih se grobov je postalo v teh nevarnih časih težavno ali celo nemogoče; — celo velik nedostatek je bil, če mrličev (recimo v kakem obleganem mestu) dalj časa ni bilo mogoče nesti iz mesta in jih pokopati daleč proč od njega.

Ni čuda, če so začeli zdravstveni pomisleki starih kristjanov vedno bolj omahovati ter se je skušalo pokopavanje mrličev prilagoditi tedanjim popolnoma predrugačenim razmeram.

Prvi, ki so starokrščansko načelo začeli izpodbijati, so bili menihi. Tudi oni so izprva pokopavali svoje redovniške sobrate daleč proč od samostanov, marsikje tako daleč, da so jih morali voziti, ker jih zavoljo oddaljenosti pokopališča niso mogli nositi. Pokopavali so jih najraje vrhu holmov in gorá. Vsled premenjenih srednjeveških odnošajev in razmer pa tudi menihom ta način pokopavanja ni mogel več ugajati. Prosili so olajšave ter so naposled res izmoledovali, da so smeli pokopavati domá (v samostanu samem) — seveda samo svoje mrliče. Toda ni dolgo trajalo, da je postalo pokopavanje tudi drugih mrličev po samostanih splošen običaj, a kdaj se je to zgodilo, se ne dá več povedati. V XIII. stoletju najbrže še ne. Tako so se n. p. v XIII. stoletju imenitni zvetelski cistercijenci brez uspeha obrnili do svojih višjih, naj se jim dovoli pokopati neko zelo veliko dobrotnico njihovega samostana, neko gospo Valchenberg v samostanu, kar si je pobožna žena tako pristržno želela. Toda opravili niso nič, čeprav so zastavili ves svoj mogočni vpliv za to stvar. Pokopati so jo morali pred samostanskim pragom; pa še to je bila velika milost, ki se je storila ranjki le z ozirom na nje veliko dobrotljivost nasproti samostanu. Iz tega sledi menda dosti očitno, da tisti čas, torej v XIII. stoletju, v Ljubljani gotovo noben Ljubljančan ni bil še pokopan v kakem samostanu, kaj pa še le v cerkvi! Hrepenenje pa pokopanemu biti na tako svetem kraju, kakor je bila cerkev ali samostan, in čakati tu vstajenja, to hrepenenje se je pojavljalo že med prvimi kristjani. A že prvi veliki cerkveni zbor v Niceji je pokopavanje v cerkvah ostro prepovedal. V cerkvi naj se ne nahaja razen svetinj svetnikov nič človeških ostankov.

Toda želje po pokopih v cerkvah so se oglašale vedno odločneje. Najprej so se izpolnile seveda najvišjim cerkvenim dostojanstvenikom, nadškofom, škofom, opatom in posvetnim mogočnikom. O Karolu Velikem, ki je umrl l. 814., je obče znano, da je pokopan v Ahenu v cerkvi Matere Božje. Leto 814. pa je za pokopavanje v cerkvah jako zgoden čas. A ta mogočni cesar je tolika izjema, da se po njem ne morejo soditi tedanja občno veljavna načela. Po kronanju za rimskega cesarja je postal nekako sveta oseba. Papež sam je pri kronanju pokleknil predenj, kakor se je takrat poklekovalo edino le pred Boga. Par stoletij pozneje ga je neki drug papež razglasil za svetnika. Vrhutega

pa je bil po tedanjih srednjeveških nazorih cesar isto tako posvetna glava vesoljnega krščanstva, kakor je bil papež njega cerkvena glava. Tem nazorom ustrezajoč so pokopavali tudi poznejše nemške cesarje po cerkvah. Drugim posvetnim veljakom pa se je pokopavanje v cerkvah zabranjevalo še dolgo časa. Naposled pa se vedno odločnejšim občinim zahtevam seveda ni bilo več mogoče ustavljati. Najbrže so po cerkvah pokopavati tudi neduhovnike jeli najpoprej v Italiji, kajti tam se je ohranilo največ prepovedi, da se to nikakor ne sme dogajati; — toda tudi v Italiji so dali škofje še v XIII. stoletju mnogo cerkvá samo zato zapreti, ker so se pokopavali v njih mrličí. Ker pa je bil pritisk ljudstva v tej stvari od dne do dne silnejši, skušali so cerkve obvarovati pred oskrunitvijo po mrličih s tem, da so dovolili pokopavanje okoli cerkvá in samostanov.

2. Najstarejša pokopališča ljubljanska.

Tako so sčasoma vsem cerkvenim zapovedim vkljub nastala okoli samostanov in cerkvá pokopališča najprej pač v Italiji. V Ljubljani, ki se je če le mogoče ravnala po tej nji sosedni deželi, so imele že konec srednjega veka vse cerkve svoja pokopališča, tudi šenklaška, dasiravno to pokopališče zavoljo tesnobe v tem kraju ni moglo biti veliko. T

V početku novega veka je bilo največje ljubljansko pokopališče znotraj mestnega ozidja pri frančiškanskem samostanu, ki ga pa dandanes ni več, — ali da govorim prav natančno, ga od prihodnjega leta dalje ne bo več. Ta nekdanji frančiškanski samostan je sedanja stara gimnazija na Vodnikovem trgu med semeniščem in Mahrovo hišo, kamor bi sedaj tako radi postavili bodočo tržnico. Ko je l. 1784. cesar Jožef II. frančiškanski samostan zaprl ter izgnal iz njega menihe, odmenil ga je en del za licealno knjižnico, katera se je nahajala tu do letošnje jeseni, drugi del pa je prepustil deželi, da si ga je priredila za gimnazijo, katera je ostala v njem do l. 1899. Samostanu je bila prizidana kajpakda tudi cerkev, — ena najstarejših v Ljubljani. Tudi okoli te cerkve se je nahajalo obzidano pokopališče, ki je zavzemalo ves sedanji Vodnikov trg tja do ceste. Kajpakda je ta tesnoba močno ovirala promet, ki tu ni bil majhen, kajti na koncu sedanjega Vodnikovega trga so se nahajala mestna vrata. Iz tega vzroka in — ker je bila cerkev že zelo slaba, posebna pa, ker nameravana gimnazija cerkve ni potrebovala, podrli so jo še tisto leto ter pri tej priliki zadeli na celo kopo, nad 340 deloma še ne popolnoma segnitih mrličev; izkopali so jih ter jih prenesli na novo pokopališče pri Sv. Krištofu. V cerkvi sami in na hodiščih samostanskih se je nahajalo 20 rakev najimenitnejših rodovin kranjskih. Pokopanih je bilo v njih 8 grofov

T 13/3 1684 Eksp. vizit.: Coemiterium olim servit pro sepeliendis Christi
fidelibus, ut patet, dum ante aliquot annos choris recedificaba-
tur, eruta fuerant aliquot ossa mortuorum hominum; post facto
erat profanatum, ut dicitur, et ita etiam nunc manet (Visitatio
Prima Vol. 30. Pag. 28)

7 Pristajbine za xvojnarje - razen 4. župa - je pobirala svetopetrova cerkev od vsakega mušiča in jih obračala za vzdrževanje kaplanske sv. Petra in za cerkvene služabnike (240 zrn) /: koncept. kakor zori: /

nadvojvode Ferdinanda se je vicedom britko o tem pritožil ter dejal, da so trije protestantovski učitelji (sectische Schulmeister): Rupert Mordaks, Filip Telič in Nace Luka mej pogrebom po vsem trgu prepevali protestantovske pesmi, z njimi vred pa so peli tudi vsi njih šolarji in vsi protestantovski pogrebeci „und hat die ganze sectische Gemein treulich mitgeschrien und singen helfen.“¹⁾

Tako so postopali protestantje še zadnje trenutke svojega bivanja v Ljubljani! V onih časih pa, ko so imeli tu večino, so bili neustrašni, brezobzirni in siloviti, na kmetih pa še celó! Seveda tam, kjer so jim katoličanje mogli pokop v svoji cerkvi zabraniti, zabranili so ga jim prav gotovo, na kmetih laže kakor po mestih, kajti tu po mestih so bili protestanje povsod v veliki večini, posebno v Ljubljani, kjer je bilo število protestantov celo veliko. Škof Tomaž Hren sam je sporočil papežu v Rim, da takrat, ko so bili luteranci najbolj na trdnem, jih od sto Ljubljančanov niti dvajset ni bilo več katoliških.²⁾

V kakih stiskah da so katoličani bili, kaže najbolje to, da protestantov duhovščina niti v Ljubljani ni mogla užugavati. Celo škof sam jim niti v svoji stolnici, v šenklavški cerkvi, ni bil kos. Tako so l. 1580. luteranci pripeljali iz Gorice truplo neke imenitne gospe z namenom, da je pokopljejo v šenklavški cerkvi. Ker pa je šenklavška duhovščina izvedela o tej nameri še o pravem času, zaklenila jim je cerkev ter jih ni pustila noter. Toda luteranci so poklicali mestno gosposko na pomoč. Prišel je ves mestni zbor: župan, mestni sodnik in vsi svetovavci, ter so zahtevali, da se cerkev odpre. Toda duhovščina se jim je postavila z vso odločnostjo po robu. A mestni očetje se zato niso zmenili, poslali so po ključavničarja, odprli cerkev s silo ter dovolili pokop v cerkvi.³⁾

Če se je moglo zgoditi kaj takega pri škofiji, koliko težavneje in koliko manj izdatno so se luterancem mogli upirati šele pri drugih cerkvah. Le pri Sv. Petru protestanje niso imeli sreče. Šentpeterska duhovščina je bila jako čuječa ter se je postavila luteranom s tisto odločnostjo v bran kakor šenklavška, toda z boljšim uspehom.

Po šentpeterski cerkvi so se luteranske roke iztegovale sicer že dalj časa sploh. Protestanje so se močno in že dolgo časa trudili, da bi dobili najstarodavnejšo farno cerkev na Kranjskem ravno tako v svojo oblast, kakor so bili dobili cerkvico sv. Elizabete v meščanskem špitalu. Kolik dobiček zanje, ako bi se jim bilo to posrečilo! Toda vsi poskusi so jim izpodleteli!

¹⁾ Mittheil d. hist. Ver. f. Kr. 1867, p. 102.

²⁾ Ibid. 1853, p. 33.

³⁾ Ibid. 1864, p. 54

Pripisovati je to nevstrašeni šentpeterski duhovščini, posebno pa temu, da v šentpeterski fari ni živelo nič mogočnih protestantovskih plemenitašev. Že od nekedaj je v fari prebival na Šentpeterskem predmestju obrtnik, ponajveč mesar in strojar, na Poljanah in drugod po fari pa kmet. Plemenitaš se je nahajal v šentpeterski fari le redkokje kateri, pa še tistega posestvo razen Khislovega na Fužinah ni bilo veliko, če ga primerjaš z drugimi plemenitaši po deželi.

Zavoljo tega niso opravili luteranci pri Sv. Petru nič. To so priznali sami. L. 1582. je zapisal predikant Anže Tulščak sam v ono prej imenovano protestantovsko cerkveno knjigo, da je pri nekem pogrebu nameraval v šentpeterski cerkvi pridigovati, da pa mu cerkve niso hoteli odpreti. Šentpeterski kaplan Martin Sittich se je bil postavil na cerkveni prag ter ni pustil nikogar noter. Ravno tisto je doživel dve leti pozneje tudi Trubarjev sin Felicijan.

Ta boj za grobove svojih mrličev je pa menda naposled začel presedati protestantom samim. Če jim na kmetih niso dovolili umrlega sobrata pokopati v blagoslovljeni cerkveni zemlji, prisiljeni so bili pripeljati ga v Ljubljano na šentpetersko pokopališče, kjer počiva marsikateri glasovit protestant.

Eden najbolj slovečih je Juri Dalmatin, župnik v Škocijanu pri Turjaku, oni znameniti luteranec, ki je prvi preložil sv. pismo v slovenski jezik l. 1584.

Zraven njega počiva Juri Jurešič, ki ga je ljudstvo zvalo Juri Kobila zato, ker je bil svoje katoliško prepričanje prodal za lepo kobilo, ki mu jo je podaril neki plemenitaš. Umrl je 26. oktobra l. 1578.

Pri Sv. Petru je razen teh dveh pokopanih še več drugih znanih deloma slovečih protestantovskih pridigarjev: na pr. Krištof Fašang, umrl l. 1580. Pripeljali so ga iz Nadliška. Dalje Metličan Gregor Vlahovič, zelo vnet protestantovski pridigar, ki je eden najprvih trosil novo vero po Dolenjskem, posebno v Novem mestu. Tedanji novomeški prošt Juri Graf ga je dal zapreti, a Vlahovič mu je že čez teden dni ušel na Štajersko. Tam ga je na Vranskem dobil ljubljanski škof v pest ter ga v najhujši zimi ob sami vodi in samem plesnivem kruhu držal tri tedne v ječi. Ker pa so se kranjski plemenitaši potegnili zanj, moral ga je škof naposled vendarle izpustiti. Vlahovič se je vrnil v Metliko ter oznanjal krivo vero še gorečnejše. Trubarjev prijatelj Klobner se je bal, da utegne Vlahovič postati še kranjski mučenik, po čemer je hrepenel ta z vso dušo.

Na šentpeterskem pokopališču počivajo dalje tudi še Marko Sladič, predikant na Gorenjskem, Janez Schweiger in Matej Svetič, predikant na Krasu. Umrl je l. 1585. v Ravnih.

Ker ga pa katoličani tam niso pustili pokopati, pripeljati so ga morali k Sv. Petru.¹⁾

A razen teh glasovitih predikantov luteranskih čaka na šentpeterskem pokopališču vstajenja še tudi mnogo drugih luterancev, posebno ljubljanskih meščanov.

Ker so se delale luterancem pri pokopavanju njih ranjkih take sitnosti in ovire, naveličali so se jih naposled ter si omislili sami svoje pokopališče. Kupili so v ta namen, ali pa morebiti katoličanom s silo vzeli veliko njivo blizu tam nekje, kjer se nahaja danes protestantovska cerkev. V starih zapisiskih ljubljanskega mesta je rečeno, da je bilo to novo protestantovsko pokopališče blizu „križa na cesti v Loko.“²⁾ Ta križ pa je stal, in sicer že stoletja poprej, na tistem mestu, kjer vidiš danes na precepu Dunajske in Marije Terezije (Celovške) ceste pred Tavčarjevo hišo po potresu prenovljeno znamenje sv. Trojice. Svoje pokopališče so si protestantje omislili najbrže leta 1596. V onem že večkrat omenjenem zapisniku o protestantovskih krstih, porokah in pogrebihi sega zapisek samo do leta 1587.; iz tega bi se utegnilo soditi, da so protestantje imeli že to leto, že 1587, svoje pokopališče, in da se jim od tedaj dalje ni več zdelo potrebno zapisovati, kje da je ta ali oni njih verskih sobratov pokopan. Toda temu ni tako, kajti v deželnozborskih protokolih kranjskih za leto 1596. stoji zapisano, da so se 18. junija 1596 leta sešli protestantovski člani kranjskega deželnega zbora. Prva in najimenitnejša točka njih zborovanja je bilo posvetovanje o nakupu Gričarjevega marofa za pokopališče. Kaj so ukrenili, ni povedano, toda tri leta pozneje, l. 1599., so imeli protestanti pač že svoje pokopališče, četudi še ne dolgo, sicer bi vicedom v svojem poročilu do nadvojvode Ferdinanda o pogrebu Marka Stettnerja ne bil mogel reči: „dass seine (n. des Stettners) hinterlassene Leibserben den todten Körper auf den durch die Confessionisten nächst bei der Stadt Laibach neu aufgeworfenen vermeinten Freithof begraben lassen wollten, wozu sie ihm denn bereits einen Sarg daselbst in der Erden gemauerter zurichten lassen.“³⁾ Najbrže pa niso kupili Gričarjevega marofa, ampak se kar s silo polastili neke njive spadajoče k cerkvi Sv. Krištofa, podružnice šentpeterske. To njivo, oziroma to protestantovsko pokopališče, je protireformacijska komisija, katere najgorečnejši član je bil škof Tomaž Hren, vzela protestantom že naslednje leto 1600. Za zgodovino protestantov velevažni ta dogodek je škof v svojem zanimivem dnevniku zabeležil z besedami: „Der lutherische Freithof ver-

¹⁾ Ibid. 1864, p. 8.

²⁾ Gerichtsprot. d. St. Laibach 1598.

³⁾ Mittheil. 1867, p. 102.

prennt“. Iz tega „Freithof verprennt“ smemo sklepati, da protestanti do l. 1600 niso bili utegnili še pokopališča obzidati, ampak so ga bili ogradili le z leseno ograjo, katero je dal škof sežgati. Zemljišče pa je škof določil meščanskemu špitalu, toda proti temu, da špital plačuje od njega cerkvi Sv. Kristofa po 4 gld. na leto. Ker so bili 4 gld. za tedanje čase velik davek, smemo iz tega sklepati, da prejšnje protestantovsko pokopališče ni bilo majhno. A zakaj je plačeval špital te 4 gld. ravno Sv. Kristofu? Tu menda pač ni težko uganiti, da zato, ker je bila njiva, izpremenjena v protestantovsko pokopališče, poprej last te podružnice.

Odpravljenje protestantovskega pokopališča pomenja obenem tudi konec protestantovskega gibanja v Ljubljani sploh. Tri leta pozneje je protireformacijska komisija magistratu ukazala, da ima od hiše do hiše pobirati izpovedne listke; če bi ga kdo ne imel, kaznuje naj ga z 10 cekini. Naslednje leto, l. 1604., je zamogel škof Hren izvolati v vsej Ljubljani samo 6 protestantovstva sumljivih ljudi. Deset let pozneje ni bilo o protestantih v Ljubljani ne duha ne sluha več.

V poznejših časih je delala pokopališkim predstojništvom neka druga neprilika velike preglavice. To je bila kuga, ki se je v Ljubljani po dolgem, dolgem času prvič pokazala zopet ravno med protestantovskimi homatijami.

Vsled odločnih odredb in naprav tedanjih mestnih očetov je sicer vsak pot kmalu izginila, včasih že v par mesecih, — včasih pa je trajala zdržema tudi po dve in tri leta ter med Ljubljančani povzročala kajpakda veliko zbežanost. Da jo udušé, so poskusili seveda vse, kar so vedeli in znali. A kdor je le toliko mogel, pobegnil je o taki priliki najrajše iz Ljubljane ter se umaknil v bližnjo okolico, najrajše v hribe ali manjša kranjska mesta, kjer ni bilo toliko prometa kakor v Ljubljani in torej tudi ne toliko nevarnosti. Pobegnile so celo gosposke; deželni zbor je leta 1579. zboroval v Kranju in l. 1598. v Kamniku. Proti kugi je bilo brezuspešno vsako sredstvo, še največ je izdalo tisto, proti kateremu tudi današnja tako visoka zdravniška znanost ne ve boljšega: skušali so sumljive ali pa že res okužene bolnike popolnoma odločiti od še zdravih ljudi. Zaklepali so jih v njih hiše, ki so jih obijali z visokimi ograjami, da niso mogli kužni prihajati v dotiko z zdravimi. Hrano so jim dajali skozi okna. Časih so bile cele ulice, dà, cela predmestja tako obita n. pr. krakovsko in šentpetersko. V isti namen so zgradili tik šentpeterske cerkve na mestu sedanje vojašnice lazaret, bolnico, nalašč samo za kužne bolnike. Prvo misel za lazaret je sprožila deželska gosposka ter njega napravo leta 1587. magistratu svetovala. Kdaj so lazaret res zgradili, se ne more povedati, vsekako pa je leta 1599. že stal. Ravno tako se tudi ne more povedati, koliko

O pogrebih po noči se je pri ločil o *Th. vizi facis* 13./1680 zabristan *Th. d. b. c. v. c.*
Gregor Resch. Rogat una cum *aditus*, *misticis*, *curia rectore*, *alijque ecclesie*
ministis, et *nocturne funera*, *collaturis*, *quae vniuersis*, et *lingulis illorum* *noti*
bile *darum* per *anum* *inferunt*. *Et* *enim* *gratiam* *quatenus* *defunctorum* *pro*
primatim, et *nocturne* *sepelire* *queant* *obtinere* *Sua* *R. m. c.* *Calitatis* *eiusdemque*
officio *Ep. b. 12*
Ivan Vrhovec: Dve predavanji o ljubljanskih pokopališčih.
ad ordinariam *faxam*, *officium* *Calitatis* *Ep. b. c.* *perfoluendam* *se* *se*
offerunt, et *famen* *non* *faciunt* *sed* *vel* *ad* *placitum* *dicti* *parum* *abiquid*,
vel *plane* *tisoe* *mrlicev* *so* *tekant* *150* *let*, *kar* *je* *kuga* *trajala* — *seveda*
nihil *con-* s presledki — iznosili na šentpetersko pokopališče.
tribunod.
(*Prod. Off.* Iz lazareta na pokopališče ni bilo daleč, saj se ga je la-
Ep. Lab. 23, zaret dotikal. Zanimivo bi bilo izvedeti, čez koliko let so takrat
252) mrliče prekopavali, in če niso že takrat vlačili iz grobov šele
Diger fare in vso bližnjo ljubljansko okolico je bilo šentpetersko pokopa-
ad sepulch- lišče vendarle premajhno, zlasti ker se noben za kugo umrli ni
nam noctur- smel v mestu pokopati.
nam pertinet
ad Ordinariam Lazaret se je sčasoma tako povečal, da je zavzemal na-
et R. c. Gen. tanko ves tisti prostor, ki ga zavzema sedaj šentpeterska vo-
(o. d. h. viz. t. jašnica, le severnega trakta proti pokopališču še ni imel, ampak
ib. 292) ga je tu ločil od njega samo zid z vrati, skozi katera so nosili
za kugo umrle naravnost na pokopališče. Zadnjikrat je kuga v
Ljubljani razsajala l. 1715.; pojavila se je pozneje pač še enkrat
leta 1730., toda le pomalem, potem pa nikoli več. — Ko so
si Ljubljancani domnevali, da odslej kuge sploh ne bo več, in da
lazareta ni več treba, opustili so ga ter ga l. 1749. adaptirali za
vojašnico, čeprav je imel samo pritličje, in še to ni bilo vse-
skozi zidano, ampak sempatja tudi leseno. Tako prezidali,
kakor je vojašnica dandanes, so ga šele trideset let potem ter
na pritlični lazaret sezidali še prvo nadstropje. Zgodilo se je to
l. 1779., prav tisto leto pa so po povelju Marije Terezije zaprli
tudi pokopališče pri Sv. Petru ter otvorili sedanje pri Sv. Kri-
štofu. V kaki zvezi da sta bila ta dva dogodka, povečanje šentpe-
terske vojašnice pa odprava pokopališča okoli ondodne cerkve,
ne morem povedati, — a skoraj da sta bila v zvezi. V srednjem
veku se je državna oblast za Boga malo brigala za javni blagor,
in tudi v novem veku je ostalo še par stoletij tako. A v dobi
cesarja Karola VI., ki je živel v prvi polovici XVIII. stoletja
1713—1740, obračati so začele gosposke svoje oči vedno bolj
in bolj na vse, kar se jim je zdelo da utegne pospeševati občni
blagor. Celo pa se je to godilo v dobi Marije Terezije (1740—1780)
Državna oblast se je postavila na stališče, da priprosti omejeni
razum ne more uvidevati in presoditi, kaj mu koristi in kaj mu
je v kvar. Povedati mu to pa je poklicana državna oblast. Na
takem stališču stoječa se je vtikala v prav vse razmere svojih
podložnikov — in priznati se mora, storila je mnogo dobrega.
K takim občni blaginji služečim naredbam je prištevati tudi
ukaz, s katerim je modra cesarica Marija Terezija l. 1779. pre-
povedala pokopavati mrliče po samostanih, cerkvah in obljudenih
krajih sploh, ampak kolikor mogoče daleč proč od človeških
bivališč. Tako je evropska naobrazenost po velikih ovinkih do-
spela zopet na isto stališče, na katerem je bila že poldrug tisoč
let prej. Tako je stopilo starokrščansko načelo zopet v veljavo.

II. Predavanje.

O pokopališču pri Sv. Krištofu.

Ljubljanskemu magistratu in najbrže tudi šentpeterski cerkvi se je zaukazalo, naj poiščeta za novo pokopališče primeren in pripraven prostor, — toda, kolikor le mogoče daleč proč od mesta.

Odločili so se za Sv. Krištof, staro podružnico šentpeterske fare, in sicer že zavoljo tega, ker je imela podružnica v svoji okolici precej zemljišča, nekaj malega precej pri cerkvi, mnogo več pa onstran Dunajske ceste.

Cerkvica sv. Krištofa je stala tam, kjer stoji dandanes, že pred najmanj 400 leti. Zapisano je, da so jo sezidali l. 1497.,¹⁾ najbrže pa še prej. Ko je namreč cesar Friderik IV. pred več kot 400 leti določeval Ljubljani pomerij, sta bila Sv. Krištof in starodavni pekovski križ ne daleč od tam tako obče znani točki, da ju je obe imenoma vzel v opis mestne meje ter določil, da pomerij drži od Šiške „über das Feld zu dem hülzernen Kreuz inhalb St. Christoph bei dem Wegscheid gegen Kletschach“²⁾

Zanimivo je slišati, da se je pri Sv. Krištofu razlegala protestantovska beseda morebiti poprej, kakor kjerkoli drugej na Kranjskem. Primož Trubar, šenklovski korar in prvi protestant na Kranjskem, se je izprva shajal s svojimi somišljeniki zunaj Ljubljane in pridigoval najpoprej pri Sv. Jakobu ob Savi, na Rožniku in pri Sv. Krištofu. Sele potem se je upal tudi na dome ljubljanskih kanonikov, tako vsaj je pisal škof Tomaž Hren sekovskemu škofu o prvih pojavih protestantovstva na Kranjskem, in zanesti se smemo, — škof Hren je take reči dobro vedel.³⁾ Cerkvica je torej zanimiva že s tega stališča. Protestanje se je pozneje najbrže zato niso polastili, ker je bila vendar-le preveč oddaljena od mesta, ki se je takrat nehalo že pri frančiškanskem mostu, a Bog ve, če ne bi bili segli po nji, a jim je ljubljanski magistrat prepustil mnogo priročnejšo cerkev v mestu samem, cerkev sv. Elizabete v Špitalski ulici. Poželeli pa so cerkev sv. Krištofa kakih sto let pozneje avguštinski menihi, diskalecati — bosopetniki imenovani, l. 1651. Živel so takrat v Gorenji Šiški v samostanu Grubenbrunn (Jama). A poželeli so priti v Ljubljano,

¹⁾ Mittheil. d. h. V. f. Kr. 1856 pag. 8.

²⁾ Ibid. 1855. Dipl. carn. nr. 78.

³⁾ Mitth. d. h. Ver. f. Kr. 1864. p. 1.

najbrže pa niso imeli potrebnih sredstev za zidanje samostana in kajpakda tudi cerkve, brez katere samostan seveda ni mogel biti. Samostan bi si bili morebiti naposled pri radodarnosti tedanjih Ljubljancev že še kako sezidali. — Toda cerkev zidati, se jim skoraj ni zdelo mogoče. Kaj pa, ko bi mogli dobiti kako že stoječo cerkev v svojo posest? A v Ljubljani ni bilo nobene več take, ampak je imela razen šenklaške in šentpeterske že vsaka svoj samostan. Naposled so bosopetimi diskalceatom ušle oči na cerkev pri Sv. Krištofu; bila je sicer majhna in tudi nekaj preoddaljena od mesta, a jim je bila naposled dobra, ker ni bilo dobiti večje in nobene ne bliže mesta. Obrnili so se v tem smislu do cesarja, češ naj stori kaj zanje. O tem pa je izvedela šentpeterska duhovščina; uprla se je odločno tej zahtevi ter fari ohranila podružnico, katera je njena še sedaj.

Pri Sv. Krištofu torej so l. 1779. sklenili napraviti novo pokopališče.

Vpraša se: Je li njega lega odgovarjala zahtevam cesarskega povelja „kolikor mogoče daleč proč od človeških bivališč“? Jaz bi dejal, da je! Za tedanje čase in tedanje ljubljanske razmere je bil Sv. Krištof od mesta dosti oddaljen, saj se ob vsej Dunajski cesti, ob desni in levi, od sedanje pošte pa do Sv. Krištofa ni nahajalo več kakor osem nizkih hišic, bolje rečeno, koč s pritklinami, hlevi in podi, na desni pet ali šest, na levi pa tri, sicer pa tudi še dva samostana, eden na desni (proti Sv. Krištofu), drugi pa na levi sedanjemu hotelu „Slonu“ nasproti. To je bil leta 1653. zidani samostan redovnic sv. Klare, takozvanih klarisovk. Ko so nesli l. 1779. prvega mrliča k Sv. Krištofu mimo, so živele še nune v njem, dve leti pozneje pa ne več, ker ga je dal cesar Jožef II. zapreti ter ga odmenil za vojaško preskrbovališče, od katerega se pa ni ohranilo do današnjega dne skoro nič več. Zvonik in kar je po zunanje še sicer spominjalo, da je bilo to poslopje nekdanj cerkev, so podrli že precej l. 1781., kar pa je cerkve še ostalo, porušil jo je ljubljanski potres l. 1895. tako, da so jo morali podreti skoro do tal, do nizkega pritličja, v katerem peko in shranjujejo sedaj vojaki svoj komis.

O drugem samostanu ob Dunajski cesti, samostanu bosopetih diskalceatov, ki so si ga naposled sezidali nasproti sedanji kavarni „Evropa“, pa danes ni duha ne sluha več. Nekdanja deželna bolnica, ki jo je zadnji potres do tal porušil, je bil samostan diskalceatski, ki ga je cesar Jožef II. l. 1784. dal zapreti ter ga deželnim stanovom prepustil za napravo javne bolnice.

Leta 1779., o času, ko so se lotili naprave novega pokopališča, je bila Dunajska cesta dovolj zapuščena, na levi tri ali štiri nizke hišice, zadnja še je bila na voglu Dunajske in Celovške ceste, in se ji je že takrat reklo „pri figabirtu“, od tod

dalje proti Sv. Krištofu ni bilo niti najmanjše zgradbe več, še kozolec ali šup ne; njive in travniki so segali tu povsod prav do Dunajske ceste. Ravno taka je bila na desni strani, — tudi tu le pet ali šest kolib in par hlevov in podov. Največja med njimi je bila precej prva, na voglu Dunajske ceste in Slonove ulice, a velika tudi ta ni bila, le da je imela takrat lice obrnjeno v Slonovo ulico, ne pa na Dunajsko cesto kakor sedaj. To je bila gostilna „Einkehrgasthaus zum Elephanten“; krčmarja Šavinscheka je vsak Ljubljčan poznal kot „Elephantenwirta“.¹⁾

Za tedanji čas je bilo torej novo pokopališče popolnoma dovolj daleč proč od mesta. Ko je gosposka, reklo se ji je kresija, magistratu in šentpeterski fari naročila, naj prestavita pokopališče vun iz mesta, jima ni povedala, kdo bo štel denar za to napravo. Kresija je hodila zelo samosvoja pota in bila jako ostra gosposka. Bila je nekako to, kar so dandanes okrajna glavarstva, le da je teh sedaj 11, kresije pa so bile samo tri, za Gorenjsko ena (v Ljubljani), za Notranjsko ena (v Postojni) in za Dolenjsko ena (v Novem mestu). Skoraj samo po sebi je umljivo, da novo pokopališče napravi šentpeterska fara, ker se je pokopališče imelo prestaviti ravno od tam. Tej nameri ustreči za šentpetersko faro ni bilo ravno težavno, ker je bil Sv. Krištof slučajno njena podružnica in svet okoli nje lastnina njena. Za novo pokopališče se je odmeril in odrezal dolenji konec „starega pokopališča“ od vhoda pri Sv. Krištofu pa do tja, kjer stoji dandanes kapelica. Veliko to pokopališče ni bilo, a računali so, da bode zadostovalo, posebno ker ni bilo sredstev za napravo

¹⁾ Slonova ulica je zadnja leta prekrščena v „Prešernovo ulico“. Toda ali se za Prešerna res v vsej novi beli Ljubljani ni moglo najti ulice, ki bi se bila okrasila z njegovim imenom? Ali res ni bilo mogoče drugače, kakor prekrstiti to starodavno ulico, ki je nosila svoje ime po strašni zverini, ki so jo gnali — tako se vsaj pripoveduje — kot dar za cesarja na Dunaj in se vstavili ž njo v Ljubljani, — za tedanje Ljubljčane dogodek, ki ga desetletja niso mogli pozabiti. Po drugih krajih in mestih čuvajo in ščitijo take starine kot drage svetinje davne minulosti ter nazivljejo najlepše svoje trge in ulice z imeni, pri katerih 99% ondotnih prebivavcev niti pojma nima o tem, kaj da pomenijo in kako so nastala. Najelegantnejše točke dunajskega mesta se zovejo „Graben“, „Stock im Eisen“, „Freiung“, „Heidenschuss“, „Lugeck“ itd. Bojim se, in prav po pravici se bojim, da bom sedel kako jutro k zajtrku in mi bo sinočni „Slovenski Narod“ sporočal, da Špitalskih, Hrenovih in Rožnih ulic v Ljubljani ni več, ampak se zovejo sedaj Aleševčeve, Haderlapove, Andrejkovega Jožeta ulice ali tako kaj takega, češ da bi bila v XX. stoletju vendar sramota za prvostolnico slovensko, da rabi take spake. Špitalske ulice! Dandanes vedó vendar že tudi paglavci v hribih, da mesto „špital“ zapiši „bólnica“, — torej s „Špitalskimi ulicami“ proč z njimi!! Toda „Bürgerspital“ nima z bólnico do malega nič opraviti, kakor tudi Hrenove ulice nič s škofom Tomažem Hrenom. To ime so Hrenove ulice dobile, ko o Hrenovi rodovini v Ljubljani ni bilo še ni duha ni sluha, in ninajo „Rožne ulice“ nič opraviti z rožani, kakor nima z njimi nič opraviti znana gorenjska gora „Rožica“, in nima nič z njimi opraviti lepa „Rožna dolina“ na Koroškem itd.

večjega. Saj še za ta svet ni dobila ne podružnica ne farna cerkev nič. Cesarska gosposka je le kratkomalo ukazala, da se ima pokopališče pri Sv. Petru zapreti, zato pa se odpri novo, bodisi kjerkoli, samo da bode dovolj oddaljeno, povedala pa ni, s kakimi sredstvi se to zgodi, in kje naj se vzemó. Zato tudi ne vem povedati, kje se je dobil denar za zid okoli pokopališča. Šentpeterska farna cerkev težko da bi ga bila dala napraviti; saj je prepustila vendar že za pokopališče potrebno zemljišče zastonj brez kake odškodnine. Gotovo je bila uverjena, da bo na novem pokopališču ravno tako gospodar, kakor je bila na starem, opuščenem, češ — saj pokopališče je njeno, štola in druge pristojbine ji ostanejo, le da bo morala hoditi nekoliko dalje pokopavat kakor doslej. Oparekala pa ni niti najmanj, — sicer pa bi ji pri tedanjih absolutičnih časih oporekanje tudi ne bilo hasnilo dosti ali pa nič.

In tako je, kakor spričuje prvi list VI. mrtvaške knjige v šentpeterskem cerkvenem arhivu, otvoril in blagoslovil pokopališče pri Sv. Krištofu 3. majnika leta 1779. tedanji škof grof Karol Herberstein, kateremu so pri slovesnem tem aktu prisostvovali trije kanoniki, oba šentpeterska vikarja in vikar šenklavski, in se je vdeležilo slovesnosti mnogo duhovščine in nešteto veliko občinstva iz Ljubljane in iz okolice.

Napravi novega pokopališča se šentpeterska duhovščina ni upirala. Črez par let je pa vendar spoznala, da ji je napravilo škodo. Z dohodki takozvanega „malega zvonjenja“ so pri Sv. Petru vzdrževali zakristana, cerkvenika. Malo zvonjenje se je imenovalo najbrže tisto od Sv. Krištofa sem vsakemu od nas znano klenkanje z dvema najmanjšima zvonoma, s katerima se klenka tudi največjemu revežu. Pristojbina za to klenkanje je bila jako nizka, znašala je le nekoliko krajezarjev, a šentpeterska cerkev je izgubila sedaj po otvorjenju novega pokopališča še to malenkost, spravljal jo je cerkvenik pri Sv. Krištofu, ki je stanoval tik cerkve. Kakor nobenega drugega podružniškega cerkvenika šentpeterska fara tudi njega ni plačevala za njegovo poslovanje; imel je le stanovanje, majhen vrtiček in malo njivico pri cerkvi za užitek in bero, drugo si je pa prislužil, če se je pri Sv. Krištofu maševalo, ali se je sicer godila kaka cerkvena slovesnost. Sedaj je postalo drugače, sedaj je imel veliko več opravka ter z dotedanjimi dohodki ni mogel več izhajati. Zato sta sklenila šest let po otvoritvi novega pokopališča (l. 1785.) ljubljanski škof Herberstein in župnik šentpeterski pogodbo, vsled katere je dohodek od takozvanega „malega zvonjenja“ spravljal cerkvenik pri Sv. Krištofu, zato pa je moral plačevati zakristanu po 40 gld. na leto. Štirideset goldinarjev! S temi pa vendar tudi najskromnejši človek ne more izhajati! Zato se je morala zakristanska služba pri Sv. Petru dve leti pozneje odpraviti.

Prvo povečanje pokopališča pri Sv. Krištofu l. 1797. in ustanovitev pokopališkega fonda.

Že čez dvajset let je postalo novo pokopališče premajhno. Konec XVIII. stoletja so se bile vnele namreč, kakor vsakemu znano, hude vojske s Francozi. Leta 1796. in 1797. se je vojaka vse trlo v Ljubljani, nekateri so šli v Italijo, drugi iz Italije nazaj; bili so to največ ranjeni, katerih marsikaterega je prehitela v Ljubljani smrt. Pa tudi na Laškem ujetih Francozov je bilo toliko, da Ljubljančani niso vedeli, kam z njimi, vse ječe, posebno na Gradu in na Žahjeku, so jih bile polne. Na Prulah so morali iz šup in skednjeve seno in slamo odpeljati, da so jih mogli spraviti pod streho. Bili so kajpakda večinoma ali pa vsi sami ranjeni, ujetniki in na italijanskih bojiščih pobrani meseca novembra, decembra in januarja, ko imamo pri nas tudi v najmehkejših zimah najhujši mraz. Težko ranjeni Francozje so mrli strahovito naglo. Magistrat, ki je bil te tedne od preoblegala dela ves vrtoglav, je poročal kresiji, da jih umrje dan na dan povprek najmanj po trideset. A kje in kam naj jih pokopljejo, ko v Ljubljani ni bilo družega pokopališča, kakor pri Sv. Krištofu, in ga po postavi tudi ni smelo biti. A ubogi francoski ranjeni se za to niso brigali ter so umirali ne zmené se za ljubljanski magistrat, ne za cesarsko prepoved. Ker pa je bilo pokopališče že od prvega pričetka in samo za Ljubljančane in bližnje okoličane veliko premajhno zasnovano, pomagale so si gosposke, kakor so si vedele in znale. Naše avstrijske vojake so, čeprav zelo na tesno, pokopavali pri Sv. Krištofu, mnogo Francozov pa so pokopali kar takoj na Gradu, kjer bo kak starinoslovski podzemeljski krt čez dve- ali tristo let izkopal kar celo vrsto francoskih vojakov.

K sreči pa je ta vihra minula — vsled ženijalnosti Napoleona — hitreje, kakor je bilo pričakovati. Ljubljanskim gosposkam se je odvalil težek kamen od sreca; komaj so prišle malo k sapi, odredile so, da se ima pokopališče pri Sv. Krištofu takoj povečati. To se je zgodilo tem lažje, ker so l. 1779. vzeli Sv. Krištofu samo polovico cerkvene njive za pokopališče. Zdaj, l. 1797., so mu dodali še drugo polovico. A kje dobiti denar za novi zid? Gradiva zanj se sicer ni manjkalo. V Ljubljani so podirali ravno takrat starodavne utrdbe, stolpe, vrata in mestno ozidje. Magistrat je imel kamenja, da ni vedel, kam z njim. Dal ga je za zgradbo pokopališčenega zidu zastonj! A kamenje treba je bilo iz mesta k Sv. Krištofu prepeljati; a to je stalo novee, katerih pa cesarske gosposke niso imele.

Vrhutega pa so gosposke ukazale tudi obenem zgradbo mrtvašnice, ki je do takrat na pokopališču še ni bilo. Če ni kdo hotel pravočasno in definitivno umreti, pokopali so ga menda tudi živega.

Kje dobiti torej denar za novi toliko večji zid okoli Sv. Krištofa in vrhutega še za mrtvašnico? Od podružnice Sv. Krištofa, kateri že za prvo napravo niso plačali niti bora in sedaj za skoraj ravno toliko povečanje tudi zopet nič, ampak ji potrebno zemljišče kratkomalo oddekretirali, se vendar ni moglo zahtevati, da izgotovi tudi še drugi zid ter zida mrtvašnico. V takih razmerah skoraj ni kazalo drugače, kakor najeti kje kako posojilo. Najbrže da je gosposka pozvala najpoprej šentpeterskega župnika, naj on posodi potrebni denar, češ vrnil se mu bo de sčasoma. Šentpeterski župnik pa najbrže ni nič odgovoril, vsaj jaz nisem mogel nikjer iztakniti njegovega odgovora. Če pa je sicer sploh odgovoril, bil je odgovor gotovo tak, da kresijski gosposki ni bil po godu.

Obrnila se je zatem na šenklavškega župnika, ki je proti tedaj običajnim in postavnim 4% obrestim posodil, kolikor je bilo treba: 4149 gld. Pri določevanju, kako se mu to posojilo polagoma vračaj in vrni, se je postavila gosposka na prav človekoljubno stališče: vračilo naj bo plačeval, kdor bo sam hotel; samo tisti, kdor bo sam želel, da se njegov sorodnik ali sicer ljubljani ranjki spravi z velikim ali srednjim konduktom k večnemu počitku, ter mu dal zvoniti s 3 ali 4 (v šenklavški fari celo s 5 zvonovi), krsto pa pokriti z lepšimi mrtvaškimi prti, ki jih bodo na novo omislili pri šenklavški, šentpeterski, št. jakobski in frančiškanski fari. Trnovska fara je bila izvzeta, ker je imela takrat samo dva zvonova, ali je vsaj zvonila samo z dvema. Pristojbina za to „boljše zvonjenje“ in „lepše prte“ se je zvišala za tretjino, a kakor rečeno, siljen ni bil k temu nihče. Kdor je bil s starimi prti zadovoljen in je dal zvoniti samo z dvema zvonovoma, je plačal staro, prej običajno takso. To tretjino so bile ljubljanske fare dolžne leto za letom zaračunjevati in jo pošiljati v Šenklavž.

Ravno tista človekoljubna misel je vodila gosposko tudi pri napravi mrtvašnice. Sile nobene! Kdor je želel imeti svojega umrlega postavni čas (48 ur) doma v svojem stanovanju na mrtvaškem odru, smel ga je imeti, kakor doslej, ako pa tega ni hotel ali pa zavoljo kužne bolezni dotičnika ni smel, odnesti ga je dal v mrtvašnico, kakor so odslej vedno prinašali tudi vse v deželni ali v vojaški bolnici umrle. Pristojbine v mrtvašnici je določila gosposka prav nizko; za nadzorovanje (kajti pri mrliču je morala biti navzoča najmanj ena oseba) 1 gld., za razsvetlavo (luč) 20 kr. st. d., za apno pri pokopu 10 kr. st. d., pokopališčno pristojbino 30 kr., po zimi pa še za kurjavo 1 gld., vsega skupaj torej po letu dva, po zimi pa po tri goldinarje. Od res revnih ljudi pa se ni zahtevalo tudi po zimi nič, le da so morali sorodniki svoje uboštvo dokazati s pričevali, ki so jih dobili ali pri svojih župnikih ali pa pri svojih graščakih. Med te ubožne mrličee so spadali tudi kaznjenci na Gradu in v bolnicah umrli, katere je

moral svetokrištofski cerkvenik zastonj pokopavati, jih v mrtvašnici zastonj nadzorovati, po zimi celo mrtvašnico zanje iz svojega kuriti, zato pa je spravljal vse pristojbine od vseh drugih v mrtvašnico sprejetih. Pošiljati je imel od teh svojih dohodkov samo pokopališko pristojbino šenklavškemu župniku. S tem se bo ustanovil, reklo se je, pokopališčni fond, s katerim se bo vzdrževalo pokopališče in se iz njega plačevalo, kar bo prišlo čezenj. Tako se je pričel pokopališčni fond ali zaklad; nastal je torej pred več kot sto leti, leta 1797.

Stvar je bila, kakor se vidi, razumno uravnana. Pri vsem tem pa je gosposka pozabila na najvažnejšo stvar, postavila ni namreč nikogar, ki naj bi bil te pristojbine pobiral. Zato jih je pobiral deloma cerkvenik pri Sv. Krištofu, deloma so jih pobirale posamezne ljubljanske fare; šenklavški župnik je pa zastonj čakal na to, kdaj se vrata njegovega domovanja odpro, in mu ta ali oni prinese posojene tisočake. Čakal je od leta 1797. do l. 1825., in čakal bi bil morebiti še dalj, ko ne bi bilo to leto pri Sv. Krištofu prav neprijetno zaropotalo. Podrl se je bil namreč en del l. 1797. zgrajenega zidu. Ta ropot je vzdramil kresijske gospode iz tako dolgotrajnega spanja. Podrti zid se je moral kajpakda takoj zopet postaviti. Šenklavški župnik, posodi torej zopet! A le-ta je odgovoril, da ne more, da mu še starega posojila nihče vrnil ni; pač je dobil vmjenih nekaj stotakov, a niti polovice ne. Zato se je odločno uprl ter dejal, da ne dá nič! Kdo pa daj torej? Samo po sebi umljivo, da mestna gosposka! Upirati se ni mogla, kajti bila je kot „Bezirksobrigkeit“ tako urejena, da na kako oporekanje višji kresijski gospodski nasproti niti misliti ni bilo. Magistrat je posodil za popravo zidu iz svoje „Bezirkskasse“ 485 gld. Zagotovilo se mu je, da jih dobi ob svojem času pošteno vrnjene.

Razpali zid in odločni odpor šenklavškega župnika, da ne posodi ne bora, je pa kresijsko gospôdo vendar-le toliko vzdramil, da je začela poizvedovati, kje je ostala druga polovica enotretjinskih povišanih pristojbin, če je že sploh polovica vrnjena, kar pa je šenklavški župnik zanikaval. Kaj je bil vzrok temu zadržku?

Ker ni bilo za pobiranje pristojbin pri Sv. Krištofu nobenega človeka, pobiral jih je svetokrištofski cerkvenik, obenem grobokop. Kako jih je zaračunjeval, o tem se ni spoznal živ krst, on sam pa morebiti še najmanj, kajti pobiral je tudi pristojbine od nove mrtvašnice, pobiral najemščino od njiv in travnikov, ki jih je dajala cerkev Sv. Krištofa v najem itd. Od l. 1816. dalje pa tudi o teh in drugih dohodkih ni sploh polagal nobenega računa več, ampak se je bil to leto pogodil s šentpeterskim župnikom kar počez za celoletno skupno svoto 160 gld.

Dogovorila sta se, da se mu proti letni plači 160 gld. pusti cerkveniška služba, cerkveniško stanovanje, cerkvena gospodarska

poslopja (kozlele in šupa) zelnik zraven njih, travnik pri cerkvi in tri onstran Dunajske ceste ležeče cerkvene njive, kamor se poseje 10 mernikov žita. Pobirati bo smel tudi in zase porabljati vso pristojbino od zvonjenja pri Sv. Krištofu. Pri kopanju grobov naj se ravná po kresijskih določbah, po katerih mu je na Gradu umrle kaznjence in reveže pokopavati zastonj. To ga ne bo dosti bolelo, kajti ubožnejši kmetje iz okolice so bili vajeni kopati grobove za svoje ranjke sami. Res zastonj bode moral pokopati le na Gradu umrle kaznjence in mrliče iz bólnice; celo stroške za njih dovažanje k Sv. Krištofu nositi bo moral on sam.

Tako je izpovedal cerkvenik pred komisijo, ki jo je kresijska gospôda sestavila l. 1826., da preračuni in dožene, koliko se je šenklavškemu župniku iz za tretjino povišane pristojbine za boljše zvonjenje že vrnilo, in koliko ima še dobiti. A komisije so menda že od nekdanj najpočasnejši delavci na zemlji. Dognala je šele l. 1831., da ima Šenklavž dobiti še 2140 gld., ter je tudi izračunila, koliko mu je vsaka fara dolžna. Ta dolg naj se plača tekom osmih let. Ljubljanski župniki so obljubili, da plačajo takoj, ako se jim dovoli, da pobirajo za tretjino zvišano pristojbino od zvonjenja odslej dalje dotične fare same. Ker je bil šenklavški župnik s tem zadovoljen, in ker se je šentpeterska fara zavezala, da se bo pokopališče v prihodnje vzdrževalo iz dohodkov njene podružnice, in se bo do drugih ljubljanskih fará obrnila za prispevke le v tem skrajnem slučaju, ako bo treba kake posebne velike poprave ali pa zopetnega povečanja pokopališča, rešila se je ta kočljiva zadeva v splošno zadovoljnost.

Leto pozneje (l. 1832.) je dobil tudi magistrat svoj denar (485 gold.) nazaj; nabirali so ga kot prostovoljne doneske pri tistih rodbinah, ki so imele nagrobne spomenike na pokopališču. Tako je bilo vse v redu in 4 leta se o Sv. Krištofu po Ljubljani ni govorilo nič, kar bi moglo koga le količkakj vznemiriti.

Trešje

Drugo povečanje pokopališča. Uprava pokopališkega fonda preide od šentpeterske fare k šenklavški.

Leta 1836. pa je pokopališče pri Sv. Krištofu zopet obrnilo vso pozornost nase. Po Ljubljani je razsajala namreč meseca junija, julija in avgusta silno huda kolera; pomrlo je toliko ljudi, da na pokopališču ni bilo več prostora zanje. Pokopališče je postalo iznova premajhno. Mestni fizik Tušek je dobil od kresijske gospôde ukaz, naj to stvar preišče ter poroča o nji. In poročal ji je, da bi bilo pokopališče vkljub koleri dovolj veliko, če bi imel cerkvenik kako nadzorstvo nad seboj ter ne bi pri pokopavanju postopal, kakor sam hoče. Pokopaval je mrliče, ne da bi se držal kakega reda, čeprav se mu je to ukazalo že l. 1783., le če mu je kdo stisnil kaj v roko, in naj je bilo še

tako malo, dejal je mestni fizik, pokopal mu je mrliča kjerkoli si je dotičnik izbral. Imovitejše so pokopavali precej pri vходу. Šenklaški župnik Zorn je dejal, da je že 12 let župnik, a ni na gorenjem koncu še nikoli pokopal nobenega mrliča. Tam se pokopujejo le manj imoviti in pa popolnoma ubožni, kojih zaostali sorodniki ne morejo plačevati več ko enega ali kvečemu dva duhovnika kot pogrebna spremljevalca. Zavoljo tega je nastal na pokopališču tak nered, da razen cerkvenika živ krst ni vedel, koliko časa že leži ta ali oni mrlič v grobu, največkrat pa še celo cerkvenik sam ne. Nič čuda torej, da so se prekopavali komaj na pol segniti mrlič. „Nil novi sub luna!“ Nič novega ne! Tudi kaj tacega je že bilo pri Sv. Krištofu. Glede načina, kako se pokopavajo mrlič, je cerkvenik izpovedal: Po navadi se pokoplje v vsak grob po en mrlič, bodisi v krsti ali pa tudi brez krste (najbrže samo v platno zavito). Če se pa pripeti, da istočasno prineso tudi kakega otroka na pokopališče, pokoplje se, če ni še osem let star, tudi ta v ravno isti grob, dostikrat pa tudi po dva, če nista še čez dve leti stara. A ta manipulacija se je uvedla šele od kolere sem, ko se je začelo s prostorom na pokopališču na vse mogoče načine skopariti. Pri Sv. Krištofu je nastalo tako pomanjkanje prostora, da izkopujejo grobokopi že tudi še le leta 1832., torej pred 4 leti pokopane mrliče.

Cerkvenik pri Sv. Krištofu je imel jako težavno stališče; vse krivde zavoljo pomanjkanja prostora so se od vseh strani podtikale edino le njemu. S povečanjem pokopališča bi se pač vsem tem nedostatkom prišlo v okom, toda nobeden prizadetih faktorjev se ni vnel za to, ker nihče ni vedel povedati, kje se vzemi denar za povečanje. Toda, ker se temu nikakor ni bilo mogoče več izogniti, prereševala je to vprašanje zdaj ta zdaj ona komisija. Skoraj ni minulo nekaj mesecev, da se ne bi bili sešli v mestnem domu najrazličnejši udeleženci. Pri teh posvetovanjih je prišlo še mnogo drugih nedostatkov razen že omenjenih na dan, ki jih pa nočem tu naštevati. Za vse pa je kresijska gospôda storila naposled odgovornega ne svetokrištofskega cerkvenika, ampak v prvi vrsti šentpeterskega župnika, razen njega pa tudi še gospode na ljubljanskem magistratu. Magistrat je dobil celó ukaz, naj se opraviči, kar je seveda tudi storil. S tem izgovorom se je najbolj ustreglo cerkveniku pri Sv. Krištofu, ker je magistat samega sebe opirajoč opiral nehoté tudi njega ter izpodbijal marsikatero trditev mestnega fizika, češ da pretirava, in da je marsikaj sporočil, o čemer se sam ni prepričal, ampak ponavljal le to, kar je izvedel od neke imenitne in, kakor pravi, vseskozi verodostojne osebe. — Ta oseba je bil šenklaški župnik Karol Zorn. Toliko kakor ta mož se takrat prav gotovo v vsej Ljubljani noben človek ni ogreval za poko-

pališče pri Sv. Krištofu. Da je pokopališče premajhno, — tega tudi on ni mogel zanikavati, upiral pa se je na vso moč vsakemu predrago zasnovanemu povečanju. „Odpravijo naj se nedostatki“, bilo je njegovo geslo, „in pokopališče bo dosti veliko“. Take nedostatke pa je takorekoč z lučjo v roki iskal in zasledoval, in če je našel katerega, poslal je kresiji na široko razpredeno poročilo o njem.

Enak ukaz, kakor magistratu bi bila kresijska gospôda prav gotovo poslala tudi šentpeterskemu župniku Bedenčiču, ki se skozi desetletja do malega nič ni briga za to, kaj se pri Sv. Krištofu godi, in kaj počenja ondotni njegov služabnik, cerkvenik. Toda Bedenčiča niso v kresiji mogli več okreati, ker je bil prav v početku kolere meseca junija 1836. l. odšel kot dekan v Kamnik, a pokazali so mu dosti jasno, kako zelo so mu zamerili. Pokazali so mu to s tem, da so napotili visoko vlado (gubernij), da je 22. julija 1837 s posebnim dekretom izrekla, da neznosnih dosedanjih razmer na pokopališču ne trpi več; zavoljo tega mora takoj prenehati dosedanje več ko čudno brez nadzorstveno razmerje med cerkvenikom pri Sv. Krištofu in župnikom pri Sv. Petru. In leto za tem, 20. decembra 1838, je izdala kresija že davno potrebno odredbo, vsled katere se nekvalifikovano gospodarstvo na pokopališču pri Sv. Krištofu šentpeterskemu župniku odvzame, ter se pokopališka uprava s 1. januarjem 1839. l. izroči šenklovškemu župniku, gospodu Zornu.¹⁾

Tako je prešla uprava pokopališkega fonda in gospodarstvo na pokopališču pri Sv. Krištofu od šentpeterske fare k šenklovški. K. Zorn je dosegel, za kar se je strastno poganjal skoraj dve leti.

S to odredbo seveda nikakor ni bilo merjeno na tedanjega šentpeterskega župnika, ki je še-le pred dobro enim letom bil instaliran — namreč Svetličič.²⁾ Vendar je moža to silno zbudilo, kajti bil je uverjen in vsa šentpeterska fara ž njim, da je pokopališče pri Sv. Krištofu šentpeterska lastnina, zato ima pri Sv. Krištofu zapovedovati edino le šentpeterski župnik, pa nihče drugi. Podkrepi je svoje ugovore in dokaze o lastninski pravici šentpeterske fare do pokopališča pri Sv. Krištofu z res priznanja vredno spretnostjo in odločnostjo. Zastavljal je svoje pero tako duhovito, da sem bral še malo taci pri župniških mizah nastalih pisanj. Kresijska gospôda ga je seveda poučila, da nima prav, toda ni odjenjal, repliciral je toliko časa, dokler ni dobil prav ostrega ukora. Glasil se je: „V svojem rekurzu

¹⁾ Besedilo te-le precej ostre odredbe je skoraj od besede do besede posneto po neki Zornovi pikri ulogi o nedostatkih pri Sv. Krištofu.

²⁾ Matej Svetličič je župnikoval pri Sv. Petru od 9. julija 1836 do 14. oktobra 1855. ko je odšel za kanonika v Novo mesto. Bil je jako delaven, vstrajen in za svojo faro zelo zelo vnet mož, ki je tudi v Novem mestu in na smrtni postelji ni pozabil. Umrli je 13. oktobra 1866. l. ter v svoji oporoki šentpetersko faro postavil univerzalnim dedičem.

je gosp. župnik (sc. Svetličič) izjavil, da bi bila šentpeterski fari odvzeta uprava pri Sv. Krištofu v protislovju z vsemi kanoničnimi in vsemi državnimi zakoni, ter da v pokopaliških zadevah ne pripozna nobene druge uprave. Izrekel je nadalje, da tudi s 1. januarjem 1839. l. ne bo dal te uprave iz rok, ampak da bo vedel dolžnosti in pravice svoje fare z vso odločnostjo braniti; če treba, izprosil si bo razsodbo o tej stvari od Njega Veličanstva cesarja samega. Podpisani urad (sc. kresija) jemlje ta rekurz na znanje, obenem pa si za prihodnje prepoveduje tak istotako nedostojen, kakor trmast in spoštovanje, ki ga je cerkveno predstojništvo svoji predpostavljene gosposki dolžno, žaleč način pisanja, ki bi se dal morebiti kvečemu opravičiti pri manj ali pa nič izobraženih in z uradnim poslovanjem manj ali pa nič seznanjenih cerkvenih ključarjih. Osupniti pa mora taka pisava pri gospodu župniku, od katerega bi se smel pričakovati miren prevdarek predmeta in zmerna pa pravična njega presoja“.

Ta zadosti ostri ukor pa Svetličiča nikakor ni pobodel. Še najmanj tri leta se je protivil in upiral odredbi, ki je vzela šentpeterski fari upravo pokopališkega fonda in vsak vpliv na pokopališču pri Sv. Krištofu, o katerem je bil z vsemi svojimi farani vred uverjen, da je nedotakljiva lastnina šentpeterska. Potolažil se je še-le, ko mu je došel odlok dvorne pisarne (Hofkanzlei) 4. marejja 1842. l. Svetličič iz tega odloka sicer ni mogel posneti, komu so na Dunaju prav dali, njemu ali Zornu, vendar ga je toliko utolažil, da se v tej stvari poslej ni več dalje poganjal. Konec imenovanega cesarskega odloka se je glasil: „Če bi bila tudi trditev cerkvenega predstojništva (sc. šentpeterskega) prava, da je namreč pokopališče pri Sv. Krištofu lastnina te podružnice, bi to vendar le ne moglo deželski gosposki zanikavati pravice, upravo pokopališko tako urediti, kakor se ji zdi najbolje. Ta pravica ji gre tem bolj, ker še nikakor in nikjer ni dokazano, da je pokopališče, kot javna naprava lastnina podružnična.“

Da po tem odloku ni bilo nič več upanja za kakršenkoli uspeh, spoznal je naposled tudi Svetličič ter se udal v to, česar ni mogel zasukati drugače. Pokopališka uprava pri Sv. Krištofu je ostala v rokah šenklavškega župnika in njegovih naslednikov do današnjega dne.

Na koliko je pokopališki zaklad do sedaj narastel, utegnemo izvedeti o priliki, ko se bo jelo z vso resnobo prereševati vprašanje, kam naj se premesti sedanje, dodobra pred drugačnim razmeram ljubljanskim ne več ustrezajoče pokopališče.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000154787

00155

